

УДК 364.6

Н.В. ФЕДІРКО,

канд. екон. наук.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: natalify@yahoo.com

ІНДИКАТОРИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

Досліджено діючу в Україні систему державних допомог сім'ям з дітьми та її функціональні характеристики. Розроблено систему індикаторів оцінювання державних допомог сім'ям з дітьми та визначено їх ефективність з погляду бюджетного перерозподілу, впливу на доходи населення та демографічну ситуацію.

Ключові слова: система державних допомог сім'ям з дітьми, ефективність державних допомог, індикатори оцінювання витрат, обсягу, результату та якості соціальних допомог сім'ям з дітьми.

Постановка проблеми. Сім'я і діти є ключовими суспільними цінностями нації, її первинними елементами та центральним об'єктом державної політики. Перед Україною, як і перед усією Європою, на сьогодні гостро постала демографічна криза, пов'язана з постійним скороченням населення та його старінням. За останні 20 років чисельність наявного населення в Україні скоротилась майже на 6,5 млн осіб, з них близько половини було втрачено протягом останніх 10 років. Покращити демографічну ситуацію в Україні з кожним роком стає все складніше. Незважаючи на широку діяльність уряду щодо соціальної підтримки населення, в українському суспільстві глибоко укорінились проблеми бідності. Сім'ї з дітьми перебувають у підвищеній зоні ризику і є найчисленнішими представниками бідного населення в Україні. У 2011 році, порівняно з 2010 роком, рівень бідності у сім'ях із двома дітьми зріс із 40,7% до 42,0% [14].

Вирішення зазначених проблем вимагає від держави проведення стимулюючої соціальної політики, за якої люди могли б впевнено народжувати та виховувати дітей, забезпечуючи стабільну тенденцію зростання нації. Найвагомішим важелем впливу, при цьому, є розробка ефективних програм соціального захисту сімей з дітьми, що покликані забезпечити не лише початкову допомогу при народженні дитини, а і гідне подальше її життя та розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблем соціальної підтримки сімей з дітьми, зокрема підвищення ефективності системи державних допомог,

обумовлює їх широке дослідження вітчизняними науковцями. Зокрема, у працях Н. Баранової, В. Бідак, Н. Борецької, Л. Ільчука, О. Кочемировської, Е. Лібанової, О. Макарової, О. Палій, О. Піщуліної, В. Скуратівського, Л. Ткаченко, Л. Черенько та ін. здійснено оцінку діючої системи соціального захисту та соціального включення, визначено механізми дії окремих видів державних соціальних допомог для сімей. Особливу увагу дослідники приділили аналізу впливу соціальних допомог на становище сімей з дітьми в Україні.

Втім, недостатньо розробленими залишаються методики оцінювання ефективності системи соціальної підтримки населення. У виконаних в цьому напрямі дослідженнях, зокрема [5], аналізуються вплив соціальних виплат на показники бідності сімей з дітьми, а також можливості використання з цією метою матеріалів обстеження умов життя домогосподарств. Разом тим необхідною є розробка системи індикаторів ефективності соціальних допомог сім'ям з дітьми, що давала б змогу проводити комплексну оцінку витрат держави на їх реалізацію, обсягів надання, отриманих результатів, а також якості з точки зору впливу на демографічну ситуацію та рівень доходів населення.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей діючої в Україні системи державних допомог сім'ям з дітьми та оцінювання її ефективності на основі розробки індикаторів, що відображають її фінансові, соціальні та демографічні характеристики.

Основні результати дослідження. Кризові соціальні та демографічні явища в Україні ускладнюють ефективну реалізацію сімейної політики та висувають додаткові вимоги до системи допомог, пов'язані з необхідністю зниження рівня бідності та підвищенням рівня народжуваності.

Механізми соціального захисту сімей з дітьми передбачають надання для них одноразових чи регулярних протягом певного періоду грошових виплат. Згідно із Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», передбачається надання таких видів допомог, як: у зв'язку з вагітністю та пологами, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, при усиновленні дитини, а також на дітей самотнім матерям.

Ефективність системи державних допомог сім'ям з дітьми, що може бути визначена як її дієвість та результативність, передбачає наявність позитивного ефекту з погляду досягнення суспільно корисних цілей. При цьому загальним критерієм оцінки реалізації програм соціальних допомог є якісна зміна добробуту сімей з дітьми та суспільства в цілому. Дослідження ефективності соціальних виплат потребує проведення моніторингу їх показників, що характеризують їх вплив на демографічну, соціальну та фінансову ситуації в країні. На даний час методологічні засади дослідження ефективності соціальних програм ще остаточно не сформовано, немає єдиної методики визначення показників результативності соціальних допомог, не розроблені загальні підходи до критеріїв оцінювання державних заходів. Сфера оцінювання якості та кінцевого результату державних допомог сім'ям з дітьми є найменш дослідженою та проаналізованою.

На основі вивчення підходів до аналізу соціальної політики та дослідження складу і характеристик статистичної інформації, що розробляють в Україні органи державного управління та провідні наукові установи, нами розроблено групи індикаторів щодо оцінки ефективності державних допомог сім'ям з дітьми. Враховуючи цілі та

особливості системи соціальних допомог сім'ям з дітьми, статичні показники, що характеризують її ефективність, об'єднані в чотири групи: індикатори витрат, індикатори обсягу, індикатори результату та індикатори якості. Для аналізу змін, які відбулися через надання допомог, необхідним є порівняння динамічних індикаторів, що дає можливість оцінити граничний соціальний, демографічний та перерозподільчий ефект від організації державою соціального захисту сімей з дітьми. Характеристику статичних та динамічних індикаторів оцінювання ефективності державних допомог сім'ям з дітьми подано в табл. 1.

Таблиця 1. Система індикаторів оцінювання ефективності державних допомог сім'ям з дітьми

Групи індикаторів	Характеристика	Критерій оцінювання
Статичні індикатори ефективності		
Індикатори витрат	Державні кошти, використані на допомоги	Ступінь використання наявних ресурсів країни в цілому та держави зокрема на фінансування соціальних допомог
Індикатори обсягу	Масштаби надання допомог	Ступінь охоплення сімей з дітьми системою соціальних допомог
Індикатори результату	Розміри допомог	Ступінь впливу соціальних допомог на рівень доходів та забезпеченість базових потреб сімей з дітьми
Індикатори якості	Задоволеність допомагами	Демографічна ситуація та контроль зміни рівня бідності сімей з дітьми
Динамічні індикатори ефективності		
Соціальний ефект	Соціальні зміни порівняно зі змінами державних витрат на надання допомог	Вплив зміни державних витрат на фінансування допомог на динаміку рівня бідності сімей з дітьми
Демографічний ефект	Демографічні зміни у порівнянні зі змінами масштабів допомог	Вплив зміни кількості сімей, що охоплені системою допомог, на динаміку демографічних показників
Перерозподільчий ефект	Зміни у розмірах допомог порівняно зі змінами джерел перерозподілу	Вплив зміни середніх розмірів допомог на динаміку первинних доходів сімей з дітьми

Джерело: розроблено автором.

Практичне застосування розробленої системи індикаторів дало можливість провести комплексний моніторинг стану і тенденцій зміни державних допомог сім'ям з дітьми й виявити ряд її особливостей і функціональних характеристик. Показники статичних індикаторів витрат, обсягу, результату і якості діючої в Україні системи державних допомог сім'ям з дітьми подано в табл. 2.

Індикатори витрат, визначені для діючої в Україні системи державних допомог сім'ям з дітьми за період з 2007 р. по 2011 р. показують, що в останні роки уряд країни здійснює прогресивні кроки щодо підвищення рівня соціального захисту сімей з дітьми з метою боротьби з їх бідністю та стимулювання народжуваності. Загальний обсяг коштів, що виділяється на фінансування соціальних допомог сім'ям з дітьми за всіма їх видами збільшився із 7,1 млрд грн. у 2007 році до 22,3 млрд грн. у 2011 році (табл. 2). Обсяг фінансування державних допомог сім'ям з дітьми у 2011 р., обчислений у по-

рівнянних цінах 2007 року, склав 13,0 млрд грн.¹, що відображає збільшення його реальної величини в 1,8 разу. Питома вага даної статті витрат у загальних видатках державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення зростає за цей період із 14,6% до 21,1%, а щодо ВВП – із майже 1% до 1,7%.

Такий обсяг витрат на виплату допомог для сімей з дітьми відповідає найвищим його рівням серед розвинутих країн світу. Так, у Люксембурзі їх державне фінансування становить 2,5% ВВП, Австрії – 2,2%, Ірландії та Австралії – 1,8%, Бельгії та Новій Зеландії – 1,5%. В інших країнах ОЕСР державні витрати на сімейні допомоги не перевищують 1% ВВП. Зокрема, в США їх частка становить лише 0,1% ВВП².

У структурі витрат держави на фінансування допомог сім'ям з дітьми найвагомішими є допомоги при народженні дитини, частка яких у ВВП збільшилась із 0,54% у 2007 р. до 0,96% у 2011 р., а також допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку, частка яких у ВВП зростає із 0,23% у 2007 р. до 0,44% у 2011 р. (табл. 2).

Зростають частки у ВВП й інших видів допомог, що свідчить про посилення ролі держави у соціальному захисті сімей з дітьми. Втім, як зазначають вітчизняні дослідники [7], механізм субсидування програм державних соціальних допомог з державного бюджету до місцевих бюджетів має істотні прогалини, що призводить до зниження ефективності використання бюджетних коштів та незбалансованості фінансових ресурсів.

Розрахунки індикаторів обсягу, які дають можливість оцінити масштаби наданих державних допомог сім'ям з дітьми, показують, що постійно зростає кількість їх одержувачів за всіма видами допомог. У 2007 році допомоги отримувало майже 1,9 млн сімей, а у 2011 році – вже понад 2,6 млн (табл. 2). Найбільше зростала кількість сімей, які отримували допомоги на дітей до досягнення ними трирічного віку, – їх частка у загальній кількості сімей з дітьми збільшилась із 12,7% у 2007 році до 22,2% у 2011 році. Найменш численною є група одержувачів допомог при усиновленні дитини – їх частка у загальній кількості сімей з дітьми зростає із 0,02% до 0,03%.

Розширення кола сімей, які одержують допомоги, свідчить про певний рівень дієвості системи державних допомог в Україні. Щорічне підвищення у державному бюджеті гарантованих розмірів допомог сім'ям з дітьми дає змогу дещо покращити рівень їх матеріального забезпечення, що позитивно впливає на їхню схильність до народження дітей. Разом з тим вітчизняна практика показала, що підвищення розмірів допомог посилює наміри зловживань з метою їх отримання, зокрема допомоги на дітей одиноким матерям [8]. Відмовляючись від реєстрації шлюбу та не визнаючи батьківства, сімейні пари набувають право на допомогу. Їх викриття є досить складним, що спричиняє збільшення їх чисельності та знижує ефективність використання бюджетних коштів.

¹ Розраховано на основі даних Міністерства соціальної політики України [4] та даних Державної служби статистики України [13, с.50].

² Дані статистичної бази даних ОЕСР [1].

Таблиця 2. Статичні індикатори оцінювання ефективності державних допомог сім'ям з дітьми в Україні

Види допомог	Індикатори витрат			Індикатори обсягу		Індикатори результату				Індикатори якості					
	Обсяг фінансування допомоги, млн грн, на рік	Обсяг фінансування допомоги, % до ВВП	Обсяг фінансування допомоги, % до державних витрат на соц. захист та соц. забезпечення	Сім'ї, яким призначено допомогу, тис.	Сім'ї, яким призначено допомогу, % до сімей з дітьми	Середній розмір допомоги, грн, на місяць на одну сім'ю	Середній розмір допомоги, % до прожиткового мінімуму	Середній розмір допомоги, % до середнього розміру грошових доходів сімей з дітьми	Коефіцієнт народжуваності на (кількість народжених на І жінку)	Діти, над якими встановлено оцінку чи підключення, у % до кількості дітей-сиріт	Усвоєні діти, у % до дітей-сиріт	Частка дітей, народжених жінками, які не перебувають у шлюбі, %	Сім'ї, у яких двоє і більше дітей, % до загальної кількості сімей з дітьми	Рівень бідності сімей з дітьми, %	Сім'ї з дітьми, які відмовляються від надання допомоги, % окрім харчування, %
по вагітності та пологах	2007	146,9	0,020	0,30	237,6	3,6	108,3	25,5	1,35						
	2011	304,7	0,023	0,29	274,7	4,3	118,5	25,8	1,46						
при народженні дитини	2007	1517,4	0,21	3,13	533,5	8,2	3393,3	153,8	1,35						
	2011	3817,1	0,29	3,62	518,6	8,0	7753,9	185,0	1,46						
щомісячна	2007	2370,9	0,33	4,89	533,5	8,2	430,0	82,9	1,35						
	2011	8833,4	0,67	8,37	518,6	8,0	942,6	103,1	1,46						
по догляду за дитиною до 3-х років	2007	1666,9	0,23	3,44	827,6	12,7	127,6	24,6	1,35						
	2011	5752,1	0,44	5,45	1429,8	22,2	310,2	33,9	1,46						
на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	2007	256,5	0,04	0,53	56,4	0,9	458,9	88,5	20,8	9,1					
	2011	1112,2	0,084	1,05	94,8	1,5	1630,0	178,3	38,9	11,7					
при усунуванні новонародженої дитини	2009	7,9	0,0009	0,01	1,6	0,02	4799,0	684,6	146,2		5,2				
	2011	15,0	0,0011	0,01	1,8	0,03	7543,2	825,2	180,0		4,6				
щомісячна	2009	6,9	0,0008	0,01	1,6	0,02	622,0	88,7	18,9		5,2				
	2011	17,1	0,0013	0,02	1,8	0,03	736,0	80,5	17,6		4,6				
на дітей одиноких матерям	2007	1145,4	0,16	2,36	227,9	3,5	168,3	32,5	7,6			21,4			
	2011	2462,3	0,19	2,33	263,2	4,1	293,6	32,1	7,0			21,9			
Разом	2007	7104	1,0	14,6	1883,9	28,8	856,64	165,2	38,8						
	2011	22314	1,7	21,1	2582,8	40,0	3382,1	370,0	80,7						

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [2, с. 134; 3, с. 328, 332; 6, с. 66; 9; 10, с. 9, 118; 11; 12; 13, с. 28] та Міністерства соціальної політики України [4].

Оцінювання державних соціальних допомог сім'ям з дітьми на основі визначених індикаторів результату вказує на постійне зростання не лише середніх розмірів допомог за всіма їх видами, а і у співвідношенні із прожитковими мінімумом та середніми грошовими доходами. Протягом 2007–2011 років найбільше зростали розміри допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування (із 458 грн. до 1630 грн.), допомоги одиноким матерям (із 168,3 грн. до 293,6 грн.) та допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (із 127,6 грн. до 310,2 грн.) (табл. 2). Та незважаючи на значне підвищення розмірів допомог, за деякими їх видами вони залишаються дуже низькими порівняно з прожитковим мінімумом. Так, щомісячний розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років у 2011 році складав лише 33,9% прожиткового мінімуму, а допомоги на дітей одиноким матерям – 32,1%. У співвідношенні з грошовими доходами домогосподарств з дітьми розмір даного виду допомоги у 2011 році становив лише 7,4%. Це показує їх неспроможність суттєво змінити матеріальний та соціальний статус нужденних сімей з дітьми. Дослідження фахівців Національного інституту стратегічних досліджень [7] відзначають, що потреби отримувачів соціальних допомог розглядаються за залишковим принципом, виходячи з обсягів споживання соціальних трансфертів, та не враховують пріоритети відтворення трудового потенціалу.

Підтримка дітей в Україні зосереджена на наданні одноразових грошових допомог при народженні дитини, а на догляд за дітьми виділяються незначні кошти протягом короткого періоду – лише перших 3-х років її життя. Погоджуючись з висновками Центру соціально-економічних досліджень [8], зазначимо, що це є істотним недоліком діючої в Україні системи допомог, адже не дозволяє врахувати, з одного боку, втрату доходу одного з батьків у результаті необхідності догляду за дитиною, а з другого, – потреб її подальшого розвитку та включення у суспільне життя. У практиці країн Європейського Союзу найпоширенішим довгостроковим видом допомоги є саме допомога на дитину, термін виплати якої коливається від 15 до 26 років.

Індикатори якості, що дають можливість оцінити задоволеність громадян діючою системою державних допомог сім'ям з дітьми, характеризують як демографічні процеси в країні, так і майнове розшарування суспільства та ставлення громадян до можливостей самозабезпечення. Значне підвищення розмірів допомог по вагітності та пологах і при народженні дитини протягом 2007–2011 років сприяло покращенню матеріального заохочення сімей, що позитивно позначилось на динаміці показника народжуваності. Зокрема, сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість народжених дітей в розрахунку на 1 жінку), збільшився із 1,345 у 2007 р. до 1,459 у 2011 році (табл. 2). Втім, його рівень порівняно з 1990 роком, коли на одну жінку в середньому припадало 1,844 народжених дитини, все ще залишається низьким. Позитивну динаміку мали також показники, що характеризують демографічні наслідки допомоги на дітей одиноким матерям. Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, по відношенню до загальної кількості народжених дітей, зросла із 21,4% у 2007 р. до 21,9% у 2011 році. Разом з тим однозначно стверджувати про демографічну ефективність допомог сім'ям з дітьми неможливо, адже частка сімей, в яких є двоє і більше дітей, скоротилась із 32,1% до 24,7%.

При оцінюванні якості державних допомог сім'ям з дітьми з точки зору впливу їх розмірів на рівень матеріального забезпечення найуразливіших верств населення нами також виявлена певна суперечність. Так, за розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії наук на основі матеріалів Державної служби статистики України [12], рівень бідності сімей з дітьми скоротився протягом 2007–2011 років із 33,8% до 31,0%. Однак, за результатами опитувань, що проводить Державна служба статистики України серед домогосподарств, які беруть участь у вибірковому обстеженні умов їхнього життя, стосовно самооцінки рівня їх доходів, виявляється, що частка сімей з дітьми, які постійно відмовлялися собі у найнеобхіднішому, окрім харчування, збільшилась за цей період із 31,2% до 34,5% [9]. Такі дані свідчать про наявність високої частки родин з дітьми, які неспроможні самостійно забезпечувати своє життя, та потребують посиленої уваги до них з боку держави.

Комплексне дослідження ефективності системи державних допомог сім'ям з дітьми потребує не лише здійснення моніторингу статичних індикаторів, що характеризують поточні показники витрат, обсягів, результатів та якості, а й аналізу динамічних індикаторів, що вказують на граничний соціальний, демографічний та перерозподільчий ефект їх змін (рис. 1).

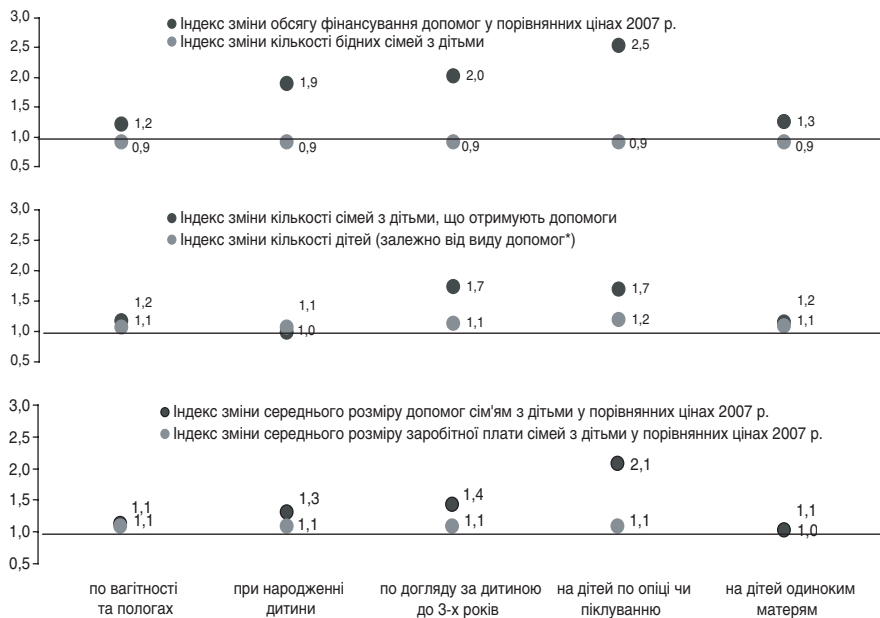

Рис. 1. Динамічні індикатори оцінювання ефективності державних допомог сім'ям з дітьми (зміна показників у 2011 р. до 2007 р.) Примітка: * для допомог по вагітності та пологах і допомог при народженні дитини – кількість народжених дітей; для допомог по догляду за дитиною до 3-х років – кількість дітей до 3-х років; для допомог на дітей по опіці чи піклуванню – кількість дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; для допомог на дітей одиноким матерям – кількість дітей, народжених одинокими матерями.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [3, с. 328, 332; 6, с. 60; 10, с. 118; 12] та Міністерства соціальної політики України [4].

Порівняння індексу зміни реального обсягу фінансування допомог сім'ям з дітьми та індексу зміни кількості бідних сімей з дітьми відображає соціальний ефект від реалізації програм державної підтримки. Проведені розрахунки вказують на певну соціальну виправданість підвищення обсягів фінансових витрат держави на надання допомог та їх позитивний вплив на зміну соціальної диференціації сімей з дітьми. Протягом 2007–2011 років в Україні, за всіма видами допомог сім'ям з дітьми, зростали обсяги їх фінансування у порівнянних цінах, зокрема, найбільшою мірою зросли витрати на фінансування допомоги на дітей по опіці та піклуванню (у 2,5 рази) та допомоги по догляду за дитиною до трьох років (у 2 рази). При цьому кількість бідних сімей з дітьми зменшилася майже на 10% (рис. 1).

Демографічний ефект від реалізації програм державних допомог сім'ям з дітьми можна оцінити шляхом порівняння індексу зміни кількості сімей, що отримують допомоги, з індексом зміни кількості дітей залежно від виду допомоги, який для них призначається. Так, кількість отримувачів допомоги по вагітності та пологах зросла протягом 2007–2011 років в 1,2 разу, а кількість народжених дітей – в 1,1 разу. Високий розрив у прирості отримувачів допомог та прирості дітей, для яких вони призначаються, спостерігається щодо допомоги по догляду за дитиною до трьох років (1,7:1,1) та допомоги на дітей одиноким матерям (1,7:1,2) (рис. 1). Такі дані засвідчують слабкий вплив програм соціальної підтримки сімей з дітьми на зміну контингенту їх споживачів.

Перерозподільчий ефект системи державних допомог сім'ям з дітьми виражається у зміні середніх розмірів допомог, що показують перерозподільчі доходи громадян, порівняно зі зміною реальної величини заробітної плати, яка характеризує їх первинний дохід та джерело податкових ресурсів держави. В Україні протягом 2007–2011 років спостерігається перевищення індексу зміни реальної величини середніх розмірів допомог сім'ям з дітьми, найвище значення якого становило 2,1 (для допомоги на дітей по опіці та піклуванню), над індексом зміни реальної середньої заробітної плати у сім'ях з дітьми, що зросла менш ніж в 1,1 разу (рис. 1). Це свідчить про посилення перерозподільчого впливу держави на доходи сімей з дітьми, підвищення податкового тиску на їхні доходи та звуження у них можливостей до самозабезпечення.

Висновки. Діюча в Україні система соціальної підтримки сімей з дітьми є слабкою з точки зору її впливу на демографічні та соціальні процеси, що відбуваються в країні, та обумовлює зростаючий перерозподільчий вплив держави на рівень матеріального забезпечення громадян. Дослідження її ефективності потребує врахування її системного та багатогранного характеру, при цьому основним критерієм її результативності є ступінь досягнення цілей, з урахуванням витрачених фінансових ресурсів та часу, порівняно з рівнем задоволеності споживачів. Визначати такий ефект за допомогою одного чи кількох показників неможливо і не доцільно. Необхідним є використання системи індикаторів оцінювання програм державних допомог сім'ям з дітьми, показники яких характеризують їх багатоаспектний вплив на фінансовий стан держави, демографічну ситуацію країни та рівень доходів населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Public expenditure on family allowances in percentage of gross domestic product. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>

2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 368 с.
3. Діти, жінки та сім'я в Україні. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 349 с.
4. Звіт про державну допомогу сім'ям з дітьми (станом на 01.01.2008, 01.01.2010, 01.01.2012). Форма № 2 (затверджена Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18.07.2008 №331). — К.: Міністерство соціальної політики України, 2012.
5. Методологічні рекомендації щодо оцінки ефективності системи соціального захисту. [Електронний ресурс]. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. — 72 с. Режим доступу: www.unicef.org/ukraine/Policy_Analysis_Ukr.pdf
6. Населення України за 2011 рік. Демографічний щорічник. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 444 с.
7. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. [Електронний ресурс] — К.: НІСД, 2012. — С. 54. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_gozrobku/soczahyst.pdf
8. Рекомендації у сфері політики надання соціальної допомоги: Міністерство праці та соціальної політики України / CASE Україна. [Електронний ресурс]. — К.: Центр соціально-економічних досліджень, 2010. — 64 с. Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/u/publications/bee4ed0468e11790004e97f37f8724df.pdf>
9. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Доповідь (2006, 2009, 2010 роки). [Електронний ресурс] — К.: Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/gdn/sdrsd/arh_sdrsd.html
10. Соціальний захист населення. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 119 с.
11. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України. Доповідь (2007, 2009, 2011 роки). [Електронний ресурс] — К.: Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdn/sdh/arh_sdn.html
12. Соціально-економічне становище домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Доповідь за 2007, 2009, 2011 роки. [Електронний ресурс] — К.: Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dop_sesd_2006/arh_sesd.htm
13. Україна у цифрах. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 251 с.
14. Черенько Л. Новітні тенденції бідності. [Електронний ресурс] // Профспілкові вісті. — 2012. — №44 (662). — Режим доступу: <http://www.psv.org.ua/arts/Spetcvipusk/view-1249.html>
15. Щодо напрямів соціальної підтримки сім'ї в контексті реалізації демографічної політики в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — К.: Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України, 2012. — 8 с. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/940/

Стаття надійшла до редакції журналу 01.11.2012 р.

Н.В. Федирко

ИНДИКАТОРЫ ОЦЕНИВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ СЕМЬЯМ С ДЕТЬМИ

На сегодня перед Украиной остро стоит демографическая проблема. Она усугубляется низким уровнем доходов населения и глубоко укоренившимся социальным расслоением. Их решение ставит перед государством задачу проведения стимулирующей политики, при которой люди

могли бы эффективно выполнять свои профессиональные функции и ощутили бы уверенность в своих возможностях достойно растить детей. Важную роль при этом играет реализация программ социальной защиты семей с детьми. Их целью является не только оказание начальной помощи при рождении ребёнка, но и его поддержка в последующие годы жизни.

Оценивание эффективности социальных выплат требует проведения регулярного мониторинга для выявления их влияния на демографическую, социальную и финансовую ситуацию в стране. Единая методика определения эффективности социальной помощи не выработана, а сфера социальной поддержки семей с детьми является наименее исследованной.

В статье предлагается система индикаторов для оценивания эффективности государственных программ социальной помощи семьям с детьми. Она включает группы статических показателей, характеризующих используемые ресурсы, масштабы предоставления помощи, их размеры и степень удовлетворённости получателей, а также динамические индикаторы, позволяющие определить влияние изменений параметров социальной помощи на изменения в социальной, демографической и финансовой сферах.

Использование на практике разработанной системы индикаторов позволило автору осуществить комплексный мониторинг системы государственной помощи семьям с детьми и определить ряд её функциональных характеристик. В ходе исследования установлено, что в последние годы правительством Украины осуществляются решительные действия по повышению уровня социальной защиты семей с детьми. Общие расходы на финансирование государственной помощи увеличились с 7,1 млрд грн. в 2007 г. до 22,3 млрд грн. в 2011 г., что в сравнительных ценах составило увеличение в 1,8 раза. Удельный вес объёма финансирования государственной помощи семьям с детьми на сегодня составляет 1,7% ВВП. Почти в 1,5 раза за исследуемый период увеличилось число получателей помощи, которых насчитывается уже более 2,6 млн семей. Увеличились также и размеры социальной помощи, в частности средняя выплата по уходу за ребёнком до трёх лет – в 1,4 раза. Но общий уровень выплат всё ещё остаётся очень низким в сравнении с прожиточным минимумом и средними денежными доходами семей.

Позитивные изменения в системе социальной помощи семей с детьми обусловили некоторое улучшение в сфере рождаемости в стране, но утверждать о позитивном демографическом эффекте ещё рано, поскольку количество семей с двумя и более детьми уменьшилось на протяжении последних пяти лет с 32,1% до 24,7%. Также показано, что несмотря на снижение уровня бедности среди семей с детьми с 33,8% до 31,0%, число семей, которые постоянно вынуждены отказывать себе в самом необходимом, кроме питания, возросло с 31,2% до 34,5%. Такие данные свидетельствуют о наличии высокой доли семей, которые не могут самостоятельно обеспечивать достойную жизнь своих детей и нуждаются в усиленном внимании со стороны государства. В целом, действующая в Украине система социальной поддержки семей с детьми имеет слабое влияние на демографические и социальные процессы в стране и обуславливает нарастающее перераспределительное влияние государства на уровень материального обеспечения его граждан.

Ключевые слова: система государственной помощи семьям с детьми, эффективность государственной помощи, индикаторы оценивания расходов, объёма, результатов и качества социальной помощи.

N.V. Fedirko

PROGRAM EFFECTIVENESS EVALUATION INDICATORS OF STATE SOCIAL ASSISTANCE TO FAMILIES WITH CHILDREN

Today, Ukraine faces a sharp demographic problem, aggravated by low level of population incomes and deep-rooted social stratification. The necessity of their solution poses a task for the government to pursue a conducive policy, under which people could effectively perform their professional functions and feel confident in their ability to raise their children with dignity. A key role in this process is performed by the social protection of families with children, the aim of which is not only to provide some primary baby care at its birth, but also support for children in their further life.

Assessing the effectiveness of social payments requires regular monitoring in order to determine their effect on the demographic, social and financial situation in the country. No common approach of evaluating the effectiveness of social assistance system has been elaborated so far, and the sphere of social support for families with children belongs to the least explored ones.

The paper suggests a system of indicators to evaluate the effectiveness of state social assistance programs for families with children, which includes a set of static indicators, defining the use of the resources, the volumes and coverage of the social assistance programs, their scale and the degree of satisfaction of recipients, as well as dynamic indicators, which allow to assess the impact of changes in social assistance on the dynamics of social, demographic, and financial sectors.

Practical application of the developed system of indicators allowed the author to carry out a comprehensive monitoring of state aid to families with children, as well as to determine its specific functional characteristics. In the course of the research the author ascertained the fact, that in recent years, the Government of Ukraine took decisive actions to improve social protection of families with children. The total state assistance funding increased from 7.1 billion UAH in 2007 to 22.3 billion UAH in 2011. Calculated in constant prices the increase constituted 1.8 times. Now the share of funding for public assistance to families with children has reached 1.7 % of GDP. The number of beneficiaries increased by almost 1.5 times during the studied period, exceeding 2.6 million households. The amount of social assistance also increased, in particular, the average payout for childcare below three years grew by 1.4 times. However, the overall level of payments is still very low compared to the cost of living and the average incomes of families.

Positive changes in the system of social assistance to families with children caused some improvement in terms of national birthrate, but it is too early to assert that it has caused a positive demographic effect, as the number of families with two or more children has decreased over the past five years from 32.1 % to 24.7 %. Author also argues, that despite the reduction of the rate of poverty among the families with children from 33.8 % to 31.0 %, the number of families, which are constantly forced to deny themselves all essentials but food, has increased from 31.2 % to 34.5 %. These data prove the existence of a high proportion of families, which can not provide their children with decent living and therefore need special attention from the state. In general, the existing system of social assistance to families with children in Ukraine has quite modest influence on the demographic and social processes in the country, causing an ever-growing redistributive state influence on the level of its citizens' well-being.

Key words: *system of state assistance to families with children, effectiveness of state assistance, evaluation indicators of state assistance expenditure, volumes, performance and quality.*